

А.П.Юрьева и др. Отличие состоит лишь в том, что в состав инфраструктуры туристического рынка А.В.Ключников включает объекты познавательного, оздоровительного, культурно-исторического, религиозного, спортивного, развлекательного характера, а также объекты иного назначения, используемые при предоставлении туристических услуг или специально созданные для этих целей. По мнению автора, в категорию «инфраструктура рынка туристических услуг» нельзя включать эти объекты. Так как, инфраструктура рынка предполагает лишь комфортный доступ к данным объектам.

Анализ работ украинских и зарубежных авторов показывает, что среди специалистов нет четкого общепринятого понимания данных категорий. Принимая во внимание предшествующие разработки в этой области, взгляды отечественных и зарубежных специалистов, автор предлагает рассматривать данные категории следующим образом.

Туристическая индустрия – это совокупность туристических ресурсов с соответствующей инфраструктурой, предприятий размещения, питания, транспорта, туроператоров и турагентов, иных предприятий, удовлетворяющих потребности туристов, а так же организаций влияющих на развитие туризма. Другими словами, туристическая индустрия включает в себя:

1. Туристические ресурсы с соответствующей инфраструктурой.
2. Туроператоров и турагентов.
3. Предприятия размещения.
4. Предприятия питания.
5. Предприятия транспортного обслуживания.
6. Другие предприятия, удовлетворяющие потребности туристов.
7. Учебные заведения по подготовке специалистов для сферы туризма.
8. Научно-исследовательские институты, изучающие туристическую деятельность.
9. Общественные организации, действующие в сфере туризма.
10. Органы управления, регулирующие развитие туризма.

Инфраструктура рынка туристических услуг – это совокупность предприятий размещения, питания, транспорта, туроператоров и турагентов, а так же иных предприятий, удовлетворяющих потребности туристов. Другими словами, инфраструктура рынка туристических услуг включает в себя:

1. Туроператоров и турагентов.
2. Предприятия размещения.
3. Предприятия питания.
4. Предприятия транспортного обслуживания.
5. Другие предприятия, удовлетворяющие потребности туристов.

Источники и литература

1. Биржаков М.Б. Введение в туризм: Учебник. – СПб.: «Невский Фонд» - «Издательский дом Герда», 2004г. – 448с.
2. Юрьев А.П. Планирование туризма: Учебное пособие. – Донецк: ДИТБ, 2001г. – 195с.
3. Ваген Линн Ван Дер. Гостиничный бизнес: Для студентов вузов. / Пер. А. Сухорукова. – Ростов на/Д.: Феникс, 2001. – 412с.
4. Данильчук В.Ф. Мировой рынок услуг турбизнеса: Учебное пособие. – Донецк: ДИТБ, 2000г. – 146с.

Шевчик Б.М., Свінцов О.М.

ОСВІТНІЙ КОМПЛЕКС ЕКОНОМІКИ ЯК ЧИННИК ВІДКРИТОСТІ І СТАЦІОНАРНОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

У відповідь на кризу стереотипного лінійного наукового мислення і механізму як світогляду у 80-х роках ХХ ст. виникає синергетика (від гр. synergeticos – спільно діючий), яка забезпечила перехід системних досліджень на якісно новий рівень. Системно-синергетична методологія дає змогу впорядковувати набуті раніше знання та здобувати нові, зокрема, передбачається: виділення системного об'єкта та визначення його типу; виділення та дослідження компонентів системи, в першу чергу її первинних елементів; дослідження функцій, структури та організації системи; дослідження самоорганізації і розвитку системи та її етапів. Дослідження системного об'єкта у контексті “частина-ціле” дозволяє глибше пізнати природу речей і причинно-наслідкові зв'язки, де кінцеві прояви властивостей суб'єкт-об'єктних відносин беруть початок в іншому середовищі.

Рубіжна зона комунікативності (середовище метаболізму) систем економіки і освіти визначає функціональний стан як однієї, так і іншої системи. У статті виділяються три блоки проблем:

1. поняття і принципи функціонування економічної системи суспільства;
2. роль освіти у розвитку економічної системи;
3. застосування системологічних підходів для обґрунтування результатів взаємовпливу економіки на освіту та освіти на економіку, що дозволяє розглядати економіку та освіту як системні цілісності.

Системний підхід до аналізу природи явищ економічного життя суспільства набув значного поширення серед економістів, став своєрідним критерієм наукової “модерності”. В Україні з’явилися осередки вчених, школи, зокрема, Галицька школа економічної системології, куди входять: Г.Башнянин, Л.Лиско, Б.Кульчицький, С.Реверчук, В.Слейко, Й.Яремко та інші. Принципи загальної економічної системології в Україні активно розробляє Л.Мельник.

Проблема економіки освіти є постійно актуальною, бо передбачає пряму залежність ефективності функціонування галузевого виробництва, маркетингових послуг, стратегічного планування та управління від якості освітніх послуг сфери освіти. Дослідженням економіки освіти активно займаються вчені-економісти як в Україні, так і в світі, зокрема: Р.Патора, І.Каленюк, Т.Фініков, М.Матвіїв, В.Лагутін, В.Мортиков, С.Михаць, Л.Лелик, В.Александров, А.Колот, В.Куценко та багато інших.

Проблема впливу освітнього комплексу на економічну систему теж активно розвивається у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, однак, меншою мірою, ніж дослідження економіки освіти. Застосування принципів загальної системології дозволить простежити причинно-наслідкове мереживо взаємозв’язків економіки та освіти як двох системних сфер, де вплив освіти визначає ефективність економічного розвитку і якість економічного зростання.

На сучасному етапі роль освіти у розвитку економіки є життєвонеобхідною, а для певних типів економічних систем – визначальною. Мета даної статті – використовуючи системно-синергетичні підходи, простежити і продемонструвати зв’язок освітнього комплексу та економічної системи, де освіта виступає фундаментальною передумовою функціонування новітнього типу економіки – інтелектуальних економічних систем.

Об’єктом дослідження сучасної економічної теорії є економічна система суспільства. Загалом, під системою розуміють будь-яку речовинно-енергетичну або концептуальну сукупність взаємопов’язаних складових, об’єднаних прямими і зворотними зв’язками у певну цілісність [1]. Ознакою системності є емерджентність – наявність у цілого особливих властивостей, не притаманних його підсистемам і блокам, а також сумі елементів, не об’єднаних системотворчими зв’язками. Під економікою як системою розуміють сукупність механізмів та інститутів становлення, розвитку, функціонування та регулювання практики господарювання [2]. Простір існування системи формує її структура – розташування і зв’язок частин, що утворюють цілісність. Функціонування системи, послідовність зміни її станів та тривалість існування виражає час. Інтегруючим чинником, з допомогою якого відбувається об’єднання елементів у системі є взаємодія. У процесі взаємодії відбуваються безперервні зміни взаємодіючих сторін, тобто рух [3]. Загальною кількісною мірою різних форм зміни матерії або взаємодії матеріальних об’єктів є енергія. Обмеженість руху у просторі і часі, або ступінь свободи матеріальних об’єктів, у свою чергу, виступає висхідним фундаментальним началом інформації. ступені свободи, як можливість предметів і явищ природи змінювати свій стан, або реалізовувати свої властивості здійснювати різні форми руху, обумовлені тими енергетичними потенціалами, якими вони володіють. Природна реальність, яка несе в собі характерні ознаки предметів і явищ природи, що проявляються у просторі і часі, визначається як інформація [1]. Простір і час – це дві фундаментальні умови і міра існування матерії. Таким чином, будь-яка матеріальна сутність – це закріплена пам’яттю інформаційно впорядкована система руху речовинно-енергетичних потоків. Рух, а отже – розвиток, властивий лише відкритим стаціонарним системам. Відкритість системи означає те, що вона здійснює метаболізм, тобто, речовинно-енергетично-інформаційний обмін із довкіллям, внаслідок чого у розпорядження системи поступає вільна енергія (енергетичний потенціал системи, що характеризує її здатність виконувати роботу) та видалення із системи відходів життєдіяльності. Стаціонарність системи означає її властивість підтримувати стійку динамічну рівновагу – гомеостаз. Для підтримання гомеостазу система використовує механізми негативного зворотного зв’язку з метою компенсації впливу факторів довкілля, витрачаючи для цього наявну у ній вільну енергію. Із допомогою механізмів позитивного зворотного зв’язку відбувається зміна рівня гомеостазу і пов’язана із цим перебудова структури системи: відповідно, ускладнення структурних зв’язків (прогрес, розвиток), або їх спрощення (регрес, деградація). Трансформаційні еволюційні механізми позитивного зворотного зв’язку поділяються на адаптаційні та біфуркаційні. Перші реалізують функції видозмінюваності, спадковості та відбору при збереженні ознак і параметрів існуючої системи. Другі забезпечують послідовність зміни якісно нових станів системи у просторі і часі.

Застосування системно-синергетичної методології дозволяє розглядати економіку як систему, що має свою внутрішню функціональну структуру, пов’язану з послідовними етапами виробництва, обміну, розподілу, споживання, привласнення, відтворення вартості, а також як відкриту стаціонарну систему (людське суспільство), що взаємодіє із природним та соціальним довкіллям, яка також має системну природу. Розвиток економічних систем у часі відображається їх історико-функціональною типологізацією за наступними критеріями: еволюційної чи революційної зміни інституту форм власності на фактори виробництва, техногенезису, форм ущільнення обміну-комунікації, пріоритетності розумової чи фізичної складової у системах праці. Структура економічної системи включає в себе наступні підсистеми: виробничу, ринкову, цінову, фінансову, фіскальну, грошову, регуляторну [2].

Біфуркаційні механізми відкритих стаціонарних систем забезпечують історичну еволюцію, пов’язану із підвищенням рівня гомеостазу внаслідок нагромадження в системі надлишку вільної енергії, що забезпечується трансформаційною складовою енергетичного балансу відкритої стаціонарної системи. Беручи за основу розвиток інституту форм власності виділяють: до-

капіталістичні, капіталістичні, посткапіталістичні, соціалістичні та постсоціалістичні економічні системи. За техніко-технологічною основою виробництва додаткової вартості: доіндустріальні, індустріальні та постіндустріальні. За способом організації ринку: дотоварні, товарні і посттоварні. За способом організації праці мають місце: традиційні, квазіінтелектуальні та інтелектуальні історичні типи економічних систем.

Природу інтелектуальних економічних систем визначає конгломерат суспільних, правових та економічних інститутів виробництва, розподілу та споживання інтелектуальних благ. В їх основі лежить інтелектуальна праця у якій фізична компонента відіграє вторинну роль, а результатом функціонування даної системи є виробництво інтелектуальних благ і послуг, продуктів інтелектуальної праці. Часто інтелектуальні блага виступають у формі певної соціальної інформації, закріпленої на матеріально-конструктивному носії, яка юридично захищена і призначена для відтворення і споживання у просторі і часі. Своєю появою інтелектуальні економічні системи завдячують науково-технічному прогресу та науково-технічній революції. У країнах Заходу з капіталістичним чи посткапіталістичним устроєм, значне місце займає внутрішньофірмовий чи внутрішньокорпоративний сегмент інтелектуальної економічної системи, а в постсоціалістичних країнах - окремих державний сектор інтелектуальної сфери. Соціально-економічну основу внутрішньої структури інтелектуальної економічної системи складає інститут інтелектуальної власності, правовою основою державного захисту якого виступає закон про інтелектуальну власність, призначений оберігати авторські права у формі патентів і ліцензій, які, в свою чергу, перевтілюють інтелектуальну продукцію в інтелектуальні капітали - чи не найважливіший фактор виробництва сьогодення. Значна частина інтелектуальної продукції, погано реагуючи на зміни грошового попиту і пропозиції, виступає як квазісуспільна чи навіть суспільна продукція, що вимагає державного втручання з метою перерозподілу ресурсів для потреб інтелектуальної сфери. Досвід передових економік Японії, США, ФРН свідчить про те, що механізм регулювання інтелектуальної сфери економіки має бути державно-ринковим. Інтелектуальним економічним системам притаманні непрямі методи економічної оцінки, зорієнтовані на витрати людського інтелекту, що уможливило досягнення значних результатів при незначних традиційних економічних витратах. Основою економічної оцінки інтелектуальних благ виступає економічний ефект, економічна дохідність у формі граничного економічного ефекту [2].

Інтелектуальні економічні системи розвиваються в умовах постіндустріальної цивілізації, що має наслідком формування нового виміру соціального буття – ноосфери [4]. Рух цивілізації до ноосфери ґрунтується на інформаційній, інтелектуальній та інноваційній основах. [5]. Скануючи інформацію із довкілля своїми природними рецепторами чуття, біологічні організми прогнозують імовірнісний хід подій із якого будують модель майбутньої оптимальної поведінки. Інформаційна основа, таким чином, слугує “будівельним матеріалом” [5.С.176] для формування мети будь-якої діяльності як ідеального образу потрібного результату та шляхів-методів його досягнення. Інтелект функціонально, як рушійна сила ідеально-інформаційного мислення, забезпечує ефективність цілеспрямованої творчості. Людство добуває інформаційні знання про закони природно-об’єктивних процесів і в межах цих законів здійснює випереджувально-творчий відбір напрямків та інтенсивності життєво необхідних процесів за допомогою прогресивних виробничих технологій.

Відкритість і стаціонарність систем передбачає їх взаємодію із довкіллям, коли через метаболізм система визволяє себе від позитивної ентропії і поглинає із середовища негативну ентропію [1.С.192]. Однак, сила дії одного об’єкта викликає силу опору іншого. І для добування негативної ентропії система змушена витратити енергію: витрати виробництва та обігу, трансакційні витрати реалізації угод обміну в економічній системі, тощо. Інноваційна основа економіки передбачає реалізацію варіанту якомога меншого опору творчоактивній дії, а наукова організація праці та управління систематизує оптимізацію дій. Таким чином, сутнісною властивістю і показником науково-технологічного прогресу є перманентне винахідництво нових технічних пристроїв як засобів забезпечення мінімального опору трудовим зусиллям та меті ресурсозбереження [5].

Інформаційна впорядкованість – це ключова умова стабільності системи, її гомеостазу, що в економіці обумовлюється основними технологічними затратами на виробництво продукції. [1]. Метаболізм в економіці проявляється як постійна циркуляція речовини, енергії та інформації у формі ресурсно-продуктово-фінансових потоків між індивідом, суспільством і природою на ринку ресурсів і продуктів. Матеріальні ресурси забезпечують речовинно-енергетичне формотворення споживної вартості, будучи опосередковані людським ресурсом у якому інформаційні знання є передумовою перманентного відтворення послідовності актів трудового цілепокладання та максимізації результату. Таким чином, у системі “суспільство” має існувати джерело інформаційних знань забезпечення метаболізму для підтримки гомеостазу економічної системи, що наповнює економіку людським (інтелектуальним) ресурсом – кваліфікованими кадрами. Таким джерелом виступає освітній комплекс суспільства.

Освітній комплекс – це прогресуюча соціальна структура, що генерує та забезпечує циркуляцію інформаційно-енергетичних потоків (знань) різного рівня соціальної адаптивності. Інститут освіти покликаний забезпечувати соціально-економічні відносини між людьми у всіх сферах суспільного відтворення, які виникають з приводу навчання, виховання, підготовки робочої сили відповідних кваліфікаційних рівнів для різних галузей, що здійснюється спеціальними організаціями, закладами та

установами державної, колективної та приватної форм власності. Освітній комплекс включає в себе: дошкільні, середні, позашкільні, професійно-технічні та вищі заклади освіти.

З одного боку, освітній комплекс сам є структурним компонентом економічної системи, оскільки включає в себе виробництво, обмін і споживання інформаційного товару – освітньої послуги. Ринок освітніх послуг, зокрема, включає в себе усі передбачені ринкові категорії: попит – форму вираження потреб індивідів та суспільства в освітніх послугах; пропозицію – обсяг освітніх послуг, що їх створює і надає професорсько-викладацький склад; ціну – компромісну угоду суб'єктів обміну, що реалізується у вигляді плати за надану послугу – знання; товар – об'єкт акту обміну на ринку освіти у формі освітньої послуги. [6.С.82]. Ринок освіти можна визначити як сукупність правових, фінансово-економічних, соціально-освітніх, організаційно-методичних, інформаційних відносин, що складаються між виробниками і споживачами освітніх послуг і реалізуються через механізм обміну. Економіка освіти має ряд особливостей: процеси виробництва, обміну і споживання освітньої послуги у часі максимально ущільнюються; у процесі споживання інформаційний продукт (знання) не зникає, а навпаки, зростає пропорційно кількості споживачів, не покидаючи через пропозицію-відчуження основного власника; виробництво інформаційного знання і його передача педагогом чи викладачем є не “конвеєрно-механічний”, а живий акт творчості, що не підлягає абсолютно уніфікованому відтворенню у часі, оскільки є продуктом психо-компліментарної комунікації між вчителем і учнем, викладачем і студентом.

З іншого боку, освітній комплекс є особливою сферою соціального співіснування, що перебуває відносно власне економіки як середовище реалізації зовнішньоконунікативних зв'язків, тобто, метаболізму. Перш за все, освітній комплекс безперервно наповнює ринок ресурсів пропозицією робочої сили різних рівнів кваліфікації, реалізує адаптаційну функцію механізму позитивного зворотного зв'язку, підтримуючи гомеостаз у підсистемі виробництва. Набуті у процесі навчання інформаційні знання про закони речовинно-енергетичного формотворення і вдосконалення шляхів саморуху вартості між господарюючими суб'єктами, виступають інформаційною реальністю [1.С.180] економічної системи. По-друге, будь-яка прогресуюча економічна структура у своїй психоінформаційній саморухомості базується на двох головних платформах: на загальноосвітній матеріально-енергетичній першооснові всіх форм руху і саморозвитку природи та на ідеально-інформаційній основі соціально-економічного цілепокладання, яка фундаментально опосередковує людину і природу [5]. Таким чином, інформаційно-цільова основа діяльності економічної структури суспільства передбачає поєднання речовинно-енергетичного макропроцесуального циклу праці, у якому сума речовини та енергії на вході ($\Sigma PE_{вх}$) дорівнює сумі речовини та енергії на виході ($\Sigma PE_{вих}$) (трансформація речовини природи у форму споживної вартості, де $\Sigma PE_{вх} = \Sigma PE_{вих}$), із інформаційно-енергетичним мікропроцесуальним циклом праці, де сума інформації та енергії на вході ($\Sigma IE_{вх}$) обов'язково має бути меншою за суму енергії та інформації на виході ($\Sigma IE_{вих}$), тобто: $\Sigma IE_{вх} < IE_{вих}$. У такий спосіб нагромаджуються людські знання, поповнюється інформаційно-енергетичний бюджет суспільства-економіки. Динамічна прогресуюча економічна структура вимагає постійної адекватності трудових зусиль речовинно-енергетичним процесам формотворення сукупності вартостей в економіці. Проблему цієї адекватності вирішує освітній комплекс шляхом відтворення інформаційних знань і формування людського ресурсу, здатного опосередковувати, контролювати і регулювати обмін і циркуляцію речовини, енергії та інформації на існуючій інноваційній стадії техногенезу. Тобто, якщо сфера експериментальної науки, генеруючи інноваційні знання, забезпечує інформаційно-енергетичний приріст психоінформаційної рушійної сили суспільства, реалізуючи біфуркаційну інваріантність прогресуючої економічної структури, невпинно підвищуючи та ускладнюючи рівень гомеостазу системи, то освітній комплекс, продукуючи кваліфіковані кадри, для галузей національного господарства, забезпечує взаємоадаптацію та зрівноваження потенціалів, утримуючи досягнутий рівень гомеостазу в економічній системі за заданими параметрами умов простору і вимог часу.

Резюмуючи, наголосимо, що освітній комплекс є основною умовою підтримання стаціонарності в економічній системі через механізм соціального метаболізму (відкритості) наповнення і розширення інформаційного забезпечення функціонування і розвитку інтелектуальних економічних систем.

Джерела та література

1. Мельник Л.Г. Функциональные основы развития. – Суммы: ИТД «Университетская книга», 2003.
2. Башнянин Г.І., Копич І.М., Шевчик Б.М. Економічні системи: проблеми структуризації і типологізації. - Львів; Коопосвіта, 1999.
3. Лиско Л.Р. Економічні системи. Людський вимір. – Львів: Видавничий дім “Панорама”, 2003.
4. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера. – М.: Айрис-пресс, 2004.
5. Скаленко О. Глобальні резерви поступу. К.: Основи, 2000.
6. Патора Р. Ринок освіти в системі кадрового забезпечення стратегічного розвитку країни. – Львів, Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2002.